

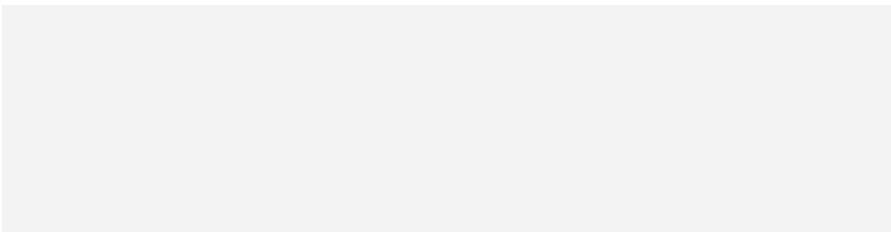
Peellands Molennieuws

114

april 2024

Peellandse Molenstichting

*Het Peellands Molennieuws is een uitgave van de Peellandse Molenstichting.
Een abonnement op dit blad is inbegrepen in een bijdrage aan de vrienden van de
Stichting. Het minimale bedrag is € 20,- per jaar.
Dit bedrag kunt u overmaken op bankrekening NL87 INGB 0005 7060 31, t.n.v.
Peellandse Molenstichting.*

Secretariaat:

Peellandse Molenstichting
Secretariaat:
p.a. Schutsstraat 22
5737EW Lieshout
tel. 06 51815 316
www.peellandsemolenstichting.nl

Redactie:

Peter van Rongen en Geert van Stekelenburg
Het typewerk, de lay-out en de eindredactie zijn verzorgd door Geert van Stekelenburg

Uw artikelen, commentaar en ideeën kunt u sturen naar:

Redactie Peellands Molennieuws
p.a. Geert van Stekelenburg, Hofstraat 26, 5721 BB, Asten
Tel: 0616716543
Email: e.vanstekelenburg@chello.nl
Uiterste inzenddatum voor het eerstvolgende nummer: 29 augustus 2025

Omslagfoto: De laatste oliestanderdmolen, in Hoymille bij Bergues (nabij Duinkerken). Deze molen werd in 1944 door de Duitsers platgebrand tijdens hun terugtocht. Hij was toen al niet meer in werking.

Peellands Molennieuws
ISSN 1574-2512

Oplage: 160

De voormolen

Voor een aantal van de artikelen in deze uitgave van het Peellands Molennieuws is inspiratie gevonden in het Noordwesten van Frankrijk. De oudste standerdmolens die gebouwd werden, stonden waarschijnlijk in dit gebied. Dat veel van die standerdmolens lange tijd gebouwd werden als oliemolens, is echter tot nu toe in onze contreien altijd vrij onbekend gebleven. Wij kennen de standerdmolen alleen in gebruik als korenmolen, maar hij is wel degelijk ooit met een ander doel gebouwd.

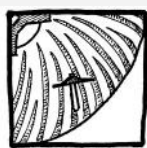
De meeste molenaars kennen wel de zogenaamde 'Franse' en soms ook de 'Engelse steen', weliswaar meestal uit verhalen, want zeker hier in de Peel kwam en komt hij vrij weinig voor. Uiteraard komt de eerste soort uit Frankrijk, zoals zijn naam al wel aangeeft, maar de tweede soort komt niet uit Engeland, zoals zijn naam zou doen vermoeden. Deze Franse en Engelse steensoort werd overigens voor veel meer doeleneinden gebruikt dan alleen maar als maalsteen.

Onlangs is er gestart met de vorming van een overlegstructuur tussen de diverse molenorganisaties in Noord Brabant. De voorzitters van al deze organisaties willen op vaste tijden met elkaar in overleg gaan, hetgeen de belangen van de molen beslist ten goede kan komen.

Dan nog een extra aandachtspuntje van de redactie: het is een behoorlijke opgave om het Peellands Molennieuws steeds weer met interessante leesstof te vullen. We doen dit als redactie natuurlijk met veel plezier.

Maar soms vragen wij ons het volgende af: vindt er op onze molens in de Peel zo weinig plaats dat het vermelden wel waard is? Als redactie vernemen we hierover namelijk vrij weinig. Mocht het jullie als molenaar (of molenaar in opleiding) ontbreken aan tijd voor het schrijven van een artikel, geen nood dan is het aanleveren van een serie foto's met beschrijving van het een en ander al voldoende. De redactie, verwerkt dit dan wel tot een lezenswaardig artikel. We zouden het bijzonder op prijs stellen als dit blad meer gebruikt gaat worden als middel om elkaar op de hoogte te houden van hetgeen er rond en in onze molens gebeurt.

De redactie van het Peellands Molennieuws

Op de bil

Een nieuw halslager in Liessel

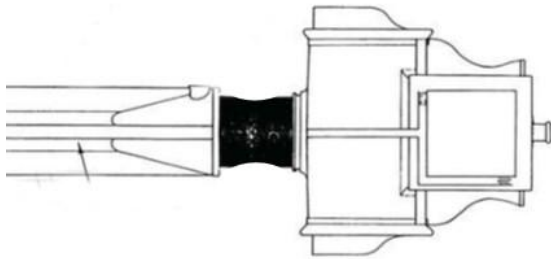
Peter van Rongen

De bovenas in de molen De Volksvriend in Liessel is een Enthoven & Co, L.I. Den Haag uit 1864 met serienummer 387. Deze as is naar aanleiding van ernstige oorlogsschade in 1946 in De Volksvriend geplaatst en kwam uit de Molen Kuyken in Bergeijk, die in 1897 is opgericht. Omdat de as in 1864 is gegoten en je mag aannemen dat er geen assen op voorraad werden gelegd, heeft de as in nog een molen gelegen. Het is niet bekend welke molen.

De totale lengte van de as is 4,82 meter lang tot aan de askop. Zonder hals is de lengte ongeveer 4,5 meter (later een belangrijke lengte). Er van uitgaand dat de as in drie molens heeft gelegen en aardig wat omwentelingen heeft gemaakt mag je aannemen dat er slijtage aan de hals heeft plaats gevonden. Dat blijkt ook omdat de hals in lengterichting is uitgesleten (zie de tekening). Het uitgesleten gedeelte is ongeveer 5mm diep. Om een goede passing te maken zijn de halsstenen die ik heb gekend uitgeschuurd in de zelfde vorm als de hals.

*Twee gebroken halstenen: de linker in 2013 en de rechter 9 jaar later. Oorzaak: onregelmatige slijtage aan de hals van de gietijzeren as.
(foto's: Geert van Stekelenburg)*

*De hals van de as is in het midden 5 mm dieper uitgesleten dan aan de voor- en achterzijde.
(afbeelding: Peter van Rongen)*

Of dat achteraf de beste werkwijze was kun je je afvragen. In 2013 bleek de halssteen diagonaal te zijn gebroken. In 2014 is deze steen vervangen door wederom een arduinstein. In 2022 bleek deze nieuwe steen op de zelfde manier te zijn geknapt. Nu is de vraag hoe dat zou kunnen. In ieder

geval lijkt de oorzaak de vorm van de hals te zijn. De aangepaste vorm van de halssteen t.o.v. de hals heeft alleen een goed contact als de bovenas niet verplaatst wordt in de halssteen. Verplaatst de as in de halssteen dan ontstaat een puntbelasting op een enkele mm met een druk van rond de 72000N. Blijkbaar genoeg om de halssteen te laten breken. Maar na het plaatsen van de nieuwe steen hebben wij op aangeven van de molenmaker de as niet meer verplaatst.

We kwamen op het idee van de oorzaak door een stukje over 'uitzettingscoëfficiënten'. Dus kwam de vraag naar boven: zou de bovenas bij verschillende temperaturen grote lengteverschillen kennen? Ook moet je dan rekening houden met het uitzetten en krimpen van de voeghouten. Dus gingen wij aan het rekenen met de volgende aannames:
's winters een temperatuur van -5°C 's en zomers $+30^{\circ}\text{C}$, een temperatuurverschil van 35°C .

- Gietijzeren as van 4,5 meter tot de hals. Als je dan gaat rekenen kom je op een lengteverschil van ongeveer 1,6mm.
- Met de zelfde gegevens het lengteverschil uitgerekend van de voeghouten, die hebben dus een lengteverschil van 0,6mm.

Dus mag je aannemen dat de bovenas zich 1mm verplaatst gedurende de sei-

*Het nieuwe lager in de werkplaats: een bronzen plaat van 5cm op een eikenhouten blok.
Om de plaat op zijn plek te houden ligt het enigszins verzonken in het blok.*

(Foto: Peter van Rongen)

zoenen in het halslager. Dit lijkt niet veel, maar door de vorm van de as en de halssteen ontstaat dan wel een puntbelasting. En dat is mogelijk de oorzaak van het breken van de halsstenen.

Er zijn twee mogelijke oplossingen:

- De hals van de bovenas afdraaien;
- Een ander soort halssteen.

Vanwege de complexiteit van het afdraaien van de hals hebben we gekozen een ander halslager te proberen. Kees Vanger heeft in zijn presentaties een foto van een eiken blok met een bronzen plaat. De Volksvriend in Gemert heeft ook een bronzen halslager, maar die is van massief brons. Brons is enigszins zacht en vormt zich naar de belasting. Dus leek het ons geen probleem het arduinen halslager te vervangen door een bronzen lager. Molenmaker Adriaens had al een keer een dergelijk lager gemaakt. Dus hebben we nu een bronzen plaat van 5cm op een eikenhouten blok als lager. We mogen niet meer smeren met reuzel, dus na enig zoekwerk kwamen we op EPX-2 vet, een lithium houdend vet, speciaal voor grote druk en weinig omwentelingen. De praktijk zal het leren.

advertentie

wakker
zeilmakers sinds 1933

**Gerenommeerd
adres voor
molenzeilen**

Uitvoerbaar in copes,
polyester en katoen.

Diverse mogelijkheden in
kleuren en touwwerk.

Zeilmakerij D. Wakker BV Ind. terrein 'Nieuwe Waterweg' Scheldeweg 7, 3144 ES Maassluis
Telefoon 010 591 22 88 | E-mail info@wakker.nl | www.wakker.nl

Vulstuk

De standermolen als oliemolen

Geert van Stekelenburg

Sinds de oudheid worden in de Provence en de gebieden rond de Middellandse Zee olijven gekweekt voor de olie. Maar in een groot deel van Frankrijk werden bijvoorbeeld ook walnoten gekweekt om de goede kwaliteit spijsolie die daaruit werd geperst. Deze prachtige notenboom is in de loop der eeuwen vooral door oorlogsgeweld bijna geheel verdwenen uit de noordelijke regio. Ook door het gebruik van notenhout voor vervaardiging van geweerkolven voor al die oorlogen kwamen veel notenbomen aan hun einde.

Zelfs ook de vrucht van de beuk, de beukenoot, werd in deze streken gebruikt om olie uit te slaan, vooral in de Ardennen. Ook deze olie is een eetbare olie (in grote hoeveelheden giftig vanwege de aanwezigheid van fagine), net zoals die van de walnoot.

In het noorden van Frankrijk werd en wordt verder ook nog olie gewonnen uit verschillende andere planten, zoals vlas, waarschijnlijk de oudste gecultiveerde plant, koolzaad, huttentut (waar ik eerder al eens artikel over schreef), hennep en bepaalde papaversoorten (naast het gewone gebruik van papaverolie als eetbare olie, vergelijkbaar met walnoot- of lijnzaadolie werd het ook gebruikt in de verf- en lakproductie, als lampolie en voor medicinaal gebruik.)

*Een veld met vlas
in bloei
(foto:
www.tuinplantenzaden.nl*

De vervaardiging van al deze oliesoorten was lange tijd een van de belangrijkste middelen van bestaan in de noordelijke departementen van Frankrijk en vooral ook in Vlaanderen.

Koolzaad is een van de planten die het meest werd (en nog wordt) geteeld in Noord-Frankrijk, het werd al in de 16e eeuw verbouwd in de regio rond Lille.

Vlas wordt sinds mensenheugenis geteeld, voornamelijk voor de stengel (de vervaardiging van linnen), maar ook voor het zaad dat olie oplevert, die wordt gebruikt voor de vervaardiging van verf, vernis, stopverf, zeep

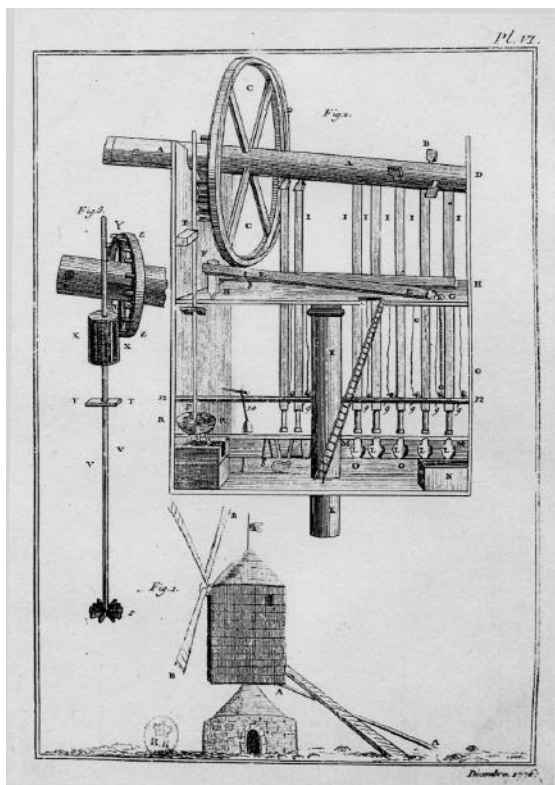

*De molens van de Kasselberg aan het begin van de 20e eeuw. De stad Cassel, in Belgisch Vlaanderen, had al honderd jaar lang een tiental windmolens.
(foto: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Casteelmeulen#/media/>)*

en smering. Volgens sommigen was Vlaanderen aan het begin van de 19e eeuw zelfs het belangrijkste land wat betreft de teelt van oliehoudende planten en de productie van olie hiermee. Er zijn in die tijd tweehonderd oliemolens, 'tordoires' genaamd, rond Lille, die vrijwel allemaal door de wind worden aangedreven. De op één na grootste stad is Arras met een honderdtal windmolens verspreid over de diverse gemeenten rondom de stad, in Belgisch Vlaanderen had de stad Cassel een tiental van dergelijke molens.

Een windmolen kon 30.000 tot 60.000 liter olie per jaar produceren. De helft van de oliën werd geëxporteerd naar het buitenland.

Later, vanaf het eerste kwart van de 19 eeuw, werden de molens vervangen door stoommachines en werd lijnzaad geïmporteerd uit Argentinië,

Een schematische tekening van een oliemolen uit 1776. Deze afbeelding is afkomstig uit de boekenreeks "Cours complet d'agriculture" van François Rozier, gepubliceerd vanaf 1781. De linker afbeelding (fig 3) is de aandrijving van het roerwerk voor de vuister.

François Rozier was een Franse agronoom en botanicus, bekend om zijn bijdragen aan de landbouwkunde. Zijn serie boeken zijn een uitgebreide handleiding bestaande uit 12 delen van elk ongeveer 600 pagina's die handelen over landbouwpraktijken uit die tijd.

Riga, India en Canada. In Lille zorgde de productie van olie voor rijkdom van vele families, er ontstonden echte dynastieën van fabrikanten. Hierdoor was het verval van windmolens onvermijdelijk: één stoommachine verving 10 tot 20 windmolens.

Ook kwam het nog wel eens voor dat een windmolen afbrandde, het was natuurlijk niet geheel zonder risico om zaden boven in een geheel houten molen te verwarmen op een vuister. Dit is een soort kachel waarin hout wordt gestookt en waarop het geplette zaad wordt verwarmd tot ongeveer 35-40 graden. Door het verwarmen wordt de olie vloeibaarder en kan zo beter uit het zaad geslagen worden.

De laatste in gebruik zijnde molen brandde per ongeluk af in 1937 en de allerlaatste nog bestaande oliewindmolen, in Hoymille bij Bergues (nabij Duinkerken) werd in 1944 door de Duitsers platgebrand tijdens hun terugtocht.

Een behoorlijk aantal van deze vroegste oliemolens was vreemd genoeg van het type standerdmolen. Het gehele 'stampkot' met stampotten, vuister, voor- en naslagblok bevond zich boven in de kast van de molen. Er was uiteraard geen kollergang aanwezig: de zaden werden in de stampotten geplet en vermalen, om ze daarna in de vuister te verwarmen en vervolgens uit te persen in het slagblok. Wat een geweld zal dat opgeleverd hebben als een dergelijke molen vol in bedrijf was.

Wij kennen de standerdmolen in Nederland eigenlijk alleen nog maar als graanmolen, maar hij heeft in sommige gebieden wel degelijk deze totaal andere functie gehad.

Zo werd bijvoorbeeld in Vlaanderen rond 1720 de allereerste standerdoliemolen of 'stampkot' van Beselare (bij Zonnebeke-Roesselare) opgericht. In deze molen werden kool-, raap- en lijnzaad verwerkt tot olie, oliekoeken en oliebrood (aldus de website van Zonnebeke).

De molen in Beselare doet ruim 100 jaar dienst als oliemolen, tot 1826, dan sneuvelt hij helaas tijdens een zware storm en wordt vervangen door een stenen molen (die in 1914 tijdens oorlogshandelingen ook sneuvelde).

Een mooi bijbehorend verhaal is, dat in Beselare het gerucht ging dat heksen de hand zouden hebben in het einde van de standerdmolen, temeer daar het paard van de molenaar die ochtend na de storm ook dood in de stal lag.

Het trieste lot van de molen weerhield de plaatselijke kuiper (tonnenmaker) echter niet om van de nood een deugd te maken en de overgebleven resten van de omgewaaide molen voor de productie van zijn tonnen, kuipen en emmers te gebruiken. Een vroege vorm van recycling!

Overigens stond er in Zonnebeke zelf vanaf 1765 tot 1915 óók een standerdmolen (de Leuridansmolen) die als oliemolen dienst deed, maar bij

deze molen was de standerd doorboord, wat bij standerdmo-

De Leuridansmolen in Zonnebeke waarvan de standerd doorboord was om een kollergang onderin de molen aan te drijven.

(foto: www.molenechos.org)

De allerlaatste oliewindmolen, in Hoymille bij Bergues, werd in 1944 door de Duitsers platgebrand tijdens hun terugtocht.

(foto: <https://catalogue.millsarchive.org>)

lens die als oliemolen dienst deden wel vaker gebeurde en was het 'stampkot' met kantstenen onder in de molen geplaatst. Dit 'stampkot' was zelfs zo groot dat er eveneens een snuifmolen in geplaatst was.

De enige nog bestaande standaardoliemolen van Frankrijk is te vinden in het molenmuseum in Villeneuve-d'Ascq (ongeveer 10 km ten oosten van de stad Lille). Deze molen werd oorspronkelijk in 1743 in Audruicq (22 km ten zuidoosten van Calais) gebouwd. Hij werd ternauwernood van de ondergang gered door een regionale vereniging van vrienden van molens en verhuisde in pas in 1974 naar het molenmuseum in Villeneuve-d'Ascq.

Bijna 10 jaar later, in 1983, werd de molen weer in gebruik genomen en is, volgens de Fransen, momenteel de enige standaardoliemolen ter wereld

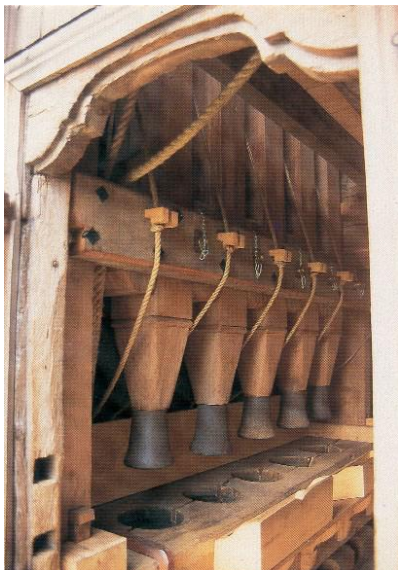
De, volgens de Fransen, momenteel nog enige standaardoliemolen ter wereld die in werking is.

Hij is te vinden in het molenmuseum te Villeneuve-d'Ascq.

(foto: <https://photo.guidevoyageur.fr>)

die nog steeds in werking is. Dit blijkt echter niet geheel waar zijn: ook in Vlaanderen is nog een werkende standaardoliemolen te vinden, namelijk in Gistel. Bij deze molen bevindt het zogenaamde 'stampkot' zich echter niet boven in de standerkast, maar net zoals bij die van Zonnebeke, onder in het behoorlijk verbouwde 'torenkot'. Verderop in dit artikel meer over deze later aangepaste molen.

In een filmpje op internet vertelt de molenaar van de molen in het Franse mo-

De slagheien in de standerdmolen van Villeneuve-d'Ascq

(foto: www.villeneuvedascq.fr)

lenmuseum in Ascq het volgende: *'Er waren ongeveer 300 molens in 1800 en er waren ook andere molens die graan maalden, maar in de omgeving van Lille werd vooral olie geproduceerd. Het gevlucht meet een lengte van 26 meter en is het grootste gevlucht in Frankrijk. De molen dateert van 1743. Hier hebben we vijf heibalken met elk een gewicht van 350 kg. De heien vallen twee keer per omwenteling van het gevlucht, dat betekent dus minstens 150 slagen per minuut, je kunt je voorstellen wat voor een geluid dat maakt.'*

Een andere oliemolen, eveneens standerdmolen, is de Drievenmolen te Steenvoorde (een Frans dorpje enkele kilometers over de grens ten zuidwesten van de Belgische stad Ieper). Deze standerdmolen werd in 1774 in Somain (tussen Valenciennes en Douai) als oliemolen ingericht en produceerde lijn-

*'Le Moulin Drievenmeulen, dateert van 1776 en werd oorspronkelijk gebouwd om olie te slaan.
(foto: www.aloveflyworld.com)*

zaad en papaverolie. Na ongeveer honderd jaar trouwe dienst als oliemolen betekende de komst van een mechanisch aangedreven oliemolen het einde voor zijn activiteit. De molen werd verkocht en in 1901 naar zijn laatste plek in Steenvoorde gebracht, waar hij toch nog enkele jaren als oliemolen dienst deed. Later bouwde de molenaar hem om tot koren-

molen. Ook in Vlaanderen waren diverse standerdmolens in gebruik als oliemolen. Een laatste nog werkende vindt men, zoals eerder al vermeld in dit artikel, in Gistel: De Oostmolen. Het gaat hierbij om een 'staakmolen' op torenkot', compleet ingericht als koren- en oliemolen.

Deze standerdmolen werd echter pas veel later op een geheel andere manier als oliemolen in gebruik genomen. Oorspronkelijk was de Oostmolen een typische Vlaamse standerdmolen, gewoon op teerlingen. Maar in 1841 werd de molen op een speciaal torenkot geplaatst met de bedoeling

*De Oostmolen in Gistel, een 'staakmolen' op torenkot', compleet ingericht als koren- en oliemolen. De stander werd doorboord om de olieslagerij door het wiekenkruis te kunnen laten aandrijven.
(foto: www.vlaamsemolens.com)*

er ook een oliemolen in te richten. Daartoe werd de hele korenmolen enkele meter opgetild, de kruisplaten werden versterkt en de grond onderin de molen werd met een kleine meter uitgediept. Het geheel werd voorzien van een conische muur. De ruimte waar de oliemolen ingericht is, zit dus een eindje in de grond en van de teerlingen is geen spoor meer te zien. De stander werd doorboord om de olieslagerij door het wiekenkruis te kunnen laten aandrijven (enigszins het idee van een wipmolen). Hier werd de olieslagerij dus onder in het torenkot ingericht, in tegenstelling tot de standerdmolens die speciaal als oliemolen gebouwd werden, waarbij het 'stampkot' dus compleet met vuister, stamperpotten, heien en al boven in de standerkast werd geplaatst.

Vanaf 1934 werd deze molen niet meer gebruikt. Helaas brandde hij in 1977, precies één dag voor de aanbesteding af. De inhuldiging van de gerestaureerde graan- en olieslagmolen vond plaats in 1984.

Een zoektocht op de website van 'Molen echo's', de Belgische evenknie van de Nederlandse Molendatabase, leverde een behoorlijk aantal verdwenen standerdmolens in Vlaanderen op die, in tegenstelling met de molen van Gistel, wel degelijk in eerste instantie gebouwd werden als

oliemolen, soms tegelijkertijd ook graanmolen, of pas veel later omgebouwd tot graanmolen.

Zomaar enkele willekeurige voorbeelden van dergelijke molens in Vlaanderen waren:

- Molen Destoop in (Deinze), gebouwd in 1783 en gesloopt in 1899
- De Kloostermolen in Elsegem (Wortegem-Petegem), die gebouwd werd in het midden van de 15^e eeuw en in 1940 door een storm werd vernietigd.
- Ruitermolen of Nieuwe Molen te Roeselare, gebouwd in 1783, herbouwd in 1884 nadat hij was omgevallen en die in 1917 tijdens de eerste wereldoorlog (net zoals heel veel andere molens) aan zijn einde kwam.
- De Klijtmolen te Egem (Pittem) in West-Vlaanderen, gebouwd in 1786 en gesloopt in 1913.

Op de website van Molen echo's (de Belgische database) zijn nog veel meer van dergelijke verdwenen molens te vinden.

Maar ook in Nederland kenden we wellicht al vroeg de standerdmolen als oliemolen, een voorbeeld daarvan zou kunnen zijn: De Walderveense standerdmolen in Gelderland (die al in 1569 voor het eerst wordt vermeld). Deze molen, de oudste voorloper van de huidige Walderveense molen, werd volgens sommige bronnen gebruikt als graan- én oliemolen. Onder andere Chat GPT maakt hier melding van, de Molendatabase van verdwenen molens daarentegen vermeldt hem niet als voor-

*De Kloostermolen in Elsegem--
Petegem. De molen zou in 1479 al
herbouwd zijn en was lang in het bezit
van de Augustijner monniken van
Elsegem, vandaar de naam.
(foto www.molenechos.org)*

malige oliemolen. Verder heb ik over deze molen geen enkele informatie kunnen vinden, dit blijft dus een twijfelachtige zaak.

Er zijn echter nog twee verdwenen Nederlandse standerdoliemolens te vinden, waarvan het bestaan wel degelijk bewezen is:

Het boek: *De geschiedenis der Zaanlanden, eenvoudig verhaald aan den*

Een plattegrond van Alkmaar uit 1596. Op het noord-ooster bolwerk is de standerdoliemolen afgebeeld (rood omcirkeld). 'Een vierkanten oliemolen' die in 1582 gebouwd werd door de Vlaming Lief Adraansz.

Van Moerbeek: 'De Swarte Molen'.

Let ook op de diverse andere standerdmolens die op het bolwerk rond de stad staan.

*burger van J. B. de Boer van der Ley uit 1876 vermeldt het volgende: Be-
ziet men een plattegrond van Alkmaar, door Cornelis Drebbel geteekend,
dan vindt men op de aangeduide plaats een open standerdmolen, zoodat
wij veronderstellen, dat Lief Andriesz de eerste was, die in 1852 een stan-
derdmolen tot oliemolen*

*In het boek 'In Onze Hollandsche molen: bijdragen tot de kennis en de en
de Geschiedenis van de Windmolens in Nederland' van C. Visser, A. ten
Bruggencate, J. Schregardus van 1926 wordt eveneens melding gemaakt
van deze standerdmolen als zijnde oliemolen:*

'Ten tijde dat de eerste balkzager werd gebouwd, werden ook de oliemolens alhier ingericht. Uitgeweken Vlamingen hadden de kunst om door de molens olie uit het lijnzaad te persen, te Alkmaar bekend gemaakt. Een dezer uit hun vaderland gevluchten, Lief Adraansz. Van Moerbeek bouwde een vierkanten oliemolen te Alkmaar op het noord-ooster bolwerk.' Deze molen is wél opgenomen in de Nederlandse Molendatabase.

Het gaat hierbij om 'De Swarte Molen' die in 1582 werd gebouwd door Lieven Jansz van Moerbeke, afkomstig uit het Graafschap Vlaanderen, wonende te Luttk-Oudorp. Het ging hierbij om een reeds bestaande standerdmolen, die verplaatst werd vanuit het Graafschap Vlaanderen. Jan Adriaansz Leegwater vertelt hierover in zijn *'Een kleyn chronykje'* (1649):

Op een afbeelding van rond het jaar 1700 staan enkele standerdmolens op het ravelijn (vijfhoekig buitenwerk van een vesting omgeven door een ravelijnsgracht).
(afbeelding: www.historievangoes.nl)

'De alder eerste vierkante wind-olijmolen die in Hollant quam, die is uit Vlaanderen gekomen regt na den troubel. Die heeft doen zetten Lief Jansz. Andries van Moerbeek op 't noordooster

bolwerk tot Alkmaar en was woonachtig op Lutcautorp in 't gulden Agten, dien ik wel gekent heb.' De Vlamingen brachten dus blijkbaar de (stander)olijmolen naar het noorden

En als het, zoals in dit geval om een standerdmolen ging, dan noemde men dit een *'vierkante'* molen.

Een dikke 40 jaar later, in 1622, werd overigens al weer vergunning verleend om de oliemolen om te bouwen naar graanmolen en in 1650 verwoestte een brand, als gevolg van het heetlopen van een asvan de molen.

Enkele andere voorbeelden van Nederlandse standerdmolens die gebouwd werden als oliemolen stonden in Zeeland, in de omgeving van

Goes. Ook deze molens zijn in de database van verdwenen molens terug te vinden.

Een van deze molens is molen 'Het Schaep', gebouwd in 1613. Deze standermolen is vermoedelijk verbrand tussen 1657 en 1675, een lot dat veel standerddollemolens beschoren was. Een tweede oliemolen in dit gebied was standermolen 'Het Schermynckel', bouwjaar rond 1651 en al weer verdwenen vóór 1696.

Zo waren er rond die tijd nog diverse andere standerddollemolens terug te vinden in de provincie Zeeland. De meesten leefden niet erg lang: ze werden vaak vroegtijdig afgebroken, brandden af of werden omgebouwd tot korenmolens.

Hieruit blijkt dat de standermolen aanvankelijk regelmatig wel gebouwd werd als oliemolen, maar dat men al snel merkte dat dit soort molen eigenlijk niet het ideale bouwwerk was voor dit doel. Door het verwarmen van zaad in een 'houtkachel', vaak boven in de molen lag brandgevaar altijd wel op de loer. Verder is een standermolen sowieso een kwetsbaarder molen dan bijvoorbeeld een houten achtkant of een stenen molen.

En of er wellicht ooit in onze regio ook een standermolen gestaan heeft, die als oliemolen ingericht was, is mij niet bekend.

Gebruikte bronnen voor dit artikel:

1. <https://fdmf.fr/les-moulins-a-huile-du-nord-pas-de-calais/>
2. <https://www.zonnebeke.be>
3. <https://nord-escapade.com/le-drievenmeulen-moulin-steenvoorde/>
4. https://www.moulins-a-vent.net/Moulins/steenvoorde_drievenmeulen.htm
5. http://lezart.free.fr/Images/Moulins_disparus/moulins_Disparus.htm
6. <https://www.villeneuve-dascq.fr/presentation-du-musee-des-moulins-jean-bruggeman>
7. <https://molenechos.org>
8. <https://www.molendatabase.nl>

Uitgelicht

Overlegstructuur molenorganisaties in N. Br.

Peter van Rongen

In Noord-Brabant zijn zes organisaties actief die op een of ander manier het behoud van molens in hun doelstelling hebben staan. Twee organisaties opereren provincie breed, vier organisaties opereren regionaal. Daarnaast is een groot aantal molens niet georganiseerd.

De provincie brede organisaties zijn:

- De Molenstichting Noord-Brabant.
- Het Gilde van Molenaars.

Regionaal:

- Peellandse Molenstichting.
- Vrienden van het Land van Cuijk.
- De Molenstichting Land van Heusden en Altena.
- Vereniging de West Brabantse molens.
- Initiatief Kempen.
- Initiatief Uden e.o.

Het bestuur van de Molenstichting Noord-Brabant laat zich bijstaan door een adviesraad. Leden van de adviesraad worden aangezocht op persoonlijke titel.

Eén keer per jaar nodigt de Molenstichting Noord Brabant moleneigenaars en molenaars uit voor een thema-avond. In het kader van het plaatsen het ambacht van molenaar op Unesco-lijst voor immaterieel erfgoed zijn het verleden de molenaars door het provinciebestuur uitgenodigd voor een bijeenkomst. Verder was er geen structureel overlegstructuur tussen de diverse organisaties.

Naar aanleiding van het ontbreken van verder overleg is door De Molenstichting Noord-Brabant en Het Gilde van Molenaars, afdeling Noord-Brabant een Voorzittersoverleg geïnitieerd. Op 17 februari is dit overleg voor het eerst gehouden. De bedoeling is dat dit overleg twee keer per jaar wordt georganiseerd. De agenda wordt per vergadering vastgesteld. Dit forum probeert structuur aan te brengen in het overleg tussen de diverse Brabantse organisaties die de belangen rond molens behartigen.

Het voorzitterschap en secretariaat wordt beurtelings gedragen door de Brabantse Molenstichting en Het Gilde van Molenaars, afdeling Noord-Brabant. Leden van het overleg zijn in principe de voorzitters van de overige organisaties, bij verhindering een ander lid van het dagelijks bestuur. Ook de voorzitter van de Adviesraad neemt deel. De te bespreken onderwerpen kunnen in een later stadium worden vastgesteld, dan wel per vergadering worden bekendgemaakt. In ieder geval dienen de uitdagingen rond de molenbiotoop een vast agendapunt te zijn.

De leden van de adviesraad van de Brabantse Molenstichting hebben nog geen directe binding met de organisaties in Brabant, maar worden nu op persoonlijke titel gekozen. In de toekomst worden de leden uit de overige organisaties gekozen, in principe één vertegenwoordiger per organisatie. Hiermee worden de overige organisaties in de adviesraad vertegenwoordigd. Uit de nog niet georganiseerde molens kan ook een vertegenwoordiger worden aangezocht. De voorzitter wordt uit hun midden intern door de adviesraad gekozen, de keuze dient ter goedkeuring te worden voorgelegd aan het bestuur van de Molenstichting Noord Brabant. De leden van de adviesraad dienen aantoonbare ervaring te hebben op molengebied.

advertentie

Adriaens

Molenbouw

Weert bv

SINDS 1880

Oudesteeg 1c • 6002 SG Weert
T: 0031(0)495 531064 • E: info@adriaensmolenbouw.nl

Wind & Watermolens • Traditionele houtconstructies
Eikenhouten bijgebouwen • Terrasoverkappingen

www.adriaensmolenbouw.nl

Uitgemalen

De Franse en de Engelse molensteen

Geert van Stekelenburg

Globaal gezien kennen we als molenaar drie verschillende soorten maalstenen die de afgelopen eeuw in ons land in gebruik waren, te weten: de basaltlava steen afkomstig uit de Eifel, de kunststeen, kunstmatig opgebouwd uit verschillende soorten gespleten hardsteen en de, in Nederland veel minder gebruikte, 'Franse steen'. Over deze laatste soort maalsteen gaat dit artikel.

Zoals de naam al doet vermoeden is deze steen afkomstig uit Frankrijk en vooral de plaatsnaam La Ferté-sous-Jouarre is een naam die je regelmatig tegenkomt bij een zoektocht naar de herkomst van deze steensoort.

5. La Ferté-sous-Jouarre (S.-&-M.) — Société générale meulière — Atelier de montage

Het is een kleine Franse gemeente van nog geen 10.000 inwoners, ongeveer 68 km ten noordoosten van Parijs.

La Ferté-sous-Jouarre, de wereldhoofdstad van de molensteen, was tot in de 19e eeuw wereldwijd bekend vanwege de uitzonderlijke hardheid van de stenen die in de steengroeven werden gewonnen. Deze stenen waren over de hele wereld in gebruik. Al vanaf de 16e eeuw zorgde de molensteenindustrie ervoor dat La Ferté-sous-Jouarre wereldfaam verwierf dankzij zijn molenstenen en ook het vakmanschap van de molensteenbewerkers.

Briefhoofd uit 1907 van de 'Société Generale Meulière' uit Ferté-sous-Jouarre. In de fabriek werden naast molenstenen ook complete molentjes, aanvankelijk stoom aangedreven en later elektrisch, geproduceerd.

Al in 1789 waren er in de molensteenindustrie rond de stad ongeveer 3.000 arbeiders werkzaam: mannen, vrouwen en kinderen. Deze arbeidersklasse kreeg de bijnaam 'blauwe handen' omdat de steenscherven tijdens het uithakken en bewerken van de steen door de huid heen drongen en daar sporen achter lieten (een verschijnsel dat wij hier ook wel kennen van molenaars die hun blauwe steen vaak hadden gescherpt). In 1853, toen de 23 bedrijven in La Ferté op volle toeren draaiden, werkten er zelfs nog steeds 1.500 tot 2.000 arbeiders, die jaarlijks meer dan 20.000 molenstenen produceerden. Deze steensoort werd overigens ook gebruikt voor de bouw van huizen in Parijs en voor de bouw van bijvoorbeeld bruggen en de metro.

De komst van de spoorlijn in Seine-et-Marne in 1849 breidde de activiteiten van de molensteenfabrikanten aan beide oevers van de Marne nog meer uit en opende grotere gebieden voor de export. De handel bereikte zelfs de Verenigde Staten, waar in 1901 maar liefst 5.130 molenstenen werden geleverd.

Uiteindelijk had de molensteenproductie te lijden van het ontstaan van malerijen die geen gebruik maakten van molenstenen. De beide wereldoorlogen luidden uiteindelijk het einde van deze industrie in. In 1951 werd de Société Générale Meulière, de laatste vestiging, gesloten en vanaf die tijd werden er geen Franse stenen meer geproduceerd.

Als je tegenwoordig de stad binnenrijdt, zie je hier of daar nog wel een molensteen op een rotonde, maar verder herinnert er niets meer aan deze vroegere activiteiten.

De oudste molenstenen uit La Ferté bestonden uit één stuk, maar later gingen men over op samengestelde stenen uit stukken steen met gunstigere maaleigenschappen. Men kreeg namelijk steeds meer problemen met het vinden van voldoende grote blokken die nog aan de hoge kwaliteitseisen voldeden. Het aantal stukken waaruit een molensteen bestond varieerde van ongeveer 10 tot wel 20 stukken, bijgehouden door ijzeren banden.

De steen is samengesteld uit stukken kwartsiet, in de molenaarswereld ook wel aangeduid met de naam zoetwaterkwarts. Kwartsiet is een gesteente dat voornamelijk uit het mineraal kwarts bestaat. Kwartsiet ontstond vaak uit kwartzand dat in eerste instantie werd samengeperst tot zandsteen, maar later verder is verhard door druk en temperatuur of door afzetting van bindende kiezel, waardoor de individuele zandkorrels niet meer te zien zijn.

Maar twee firma's overleefden tot ver in de 20ste eeuw. Eén ervan was de Grande Société Meulière Dupety Orsel et Cie (G.S.M.), waarvan de voorloper onder een andere naam al dateert van 1789. Dit was de firma die het langst bleef bestaan: de zaak sloot in 1957. De belangrijkste concurrent van G.S.M. was in 1881 opgericht onder de naam Société Générale Meulière S.A., kortweg S.G.M. deze firma stopte in 1953.

De molensteen van La Ferté-sous-Jouarre was beroemd in heel Frankrijk en daarbuiten en werd vooral gebruikt voor het malen van granen. Ze zijn zeer geschikt voor het malen van tarwe, de hardheid en de sponsachtige structuur zorgen voor de uitstekende maaleigenschappen van deze steen. De producenten gingen er zelfs prat op dat het gebruik van deze steensoort een opmerkelijke medische vooruitgang veroorzaakte: de afname van tandslijtage met de daaruit voortvloeiende problemen.

Vanaf het begin van de 19de eeuw zijn vooral in West-Vlaanderen de Franse stenen, erg in trek. Volgens heel wat molenaars de beste stenen ooit. Men maakte gebruik van de Franse stenen maar ook wel van zoge-

naamde 'Engelse stenen'. De Engelse stenen zijn nóg harder, vaster en minder poreus. Deze steensoort, ook wel 'Witte Engelse steen' genoemd, was echter niet afkomstig uit Engeland, zoals zijn naam doet vermoeden maar uit Franse steengroeven in Bretagne. Ook van deze Engelse steen werd al vanaf rond 1800 gebruik gemaakt.

In een aantal Zeeuwse, Limburgse en veel Belgische molen zijn Franse stenen nog steeds te vinden. In onze omgeving is o.a. de Hompesche Molen in Stevensweert uitgerust met een koppel 17^{der} Franse stenen voor het malen van tarwe. Of er in Peelland molens staan, die uitgerust zijn met een Franse steen, is mij niet bekend.

Gebruikte bronnen:

<https://www.futura-sciences.com/>

<https://www.la-ferte-sous-jouarre.fr>

<https://www.elve.net/mol/nl>

<https://archives.seine-et-marne.fr>

<http://meuliere.ish-lyon.cnrs.fr>

advertentie

BEIJK
VAKMANSCHAP SINDS 1946

EXPERTS IN

- ✓ Bouw, onderhoud & restauratie wind- en watermolens
- ✓ Restauratie & onderhoud monumentale panden en objecten
- ✓ Restauratie en bouw van allerlei soorten houtconstructies
- ✓ Ambachtelijke staalconstructies en aandrijvingen

Bekijk onze website www.beijkbv.nl voor meer informatie en projecten.

Extra Vulstuk

Handleiding roeden

Peter van Rongen

Zoals bekend is molen De Volksvriend in Liessel tegenwoordig voorzien van roeden van Wiekenfabriek Vaags uit Aalten. Vaags hanteert een kwaliteitszorgsysteem waarbij elke stap in de productie wordt gecontroleerd. Zo zijn de lassers opgeleid volgens een certificering en wordt elke stuiklas met ToFD gecontroleerd voordat de vier zijden aan elkaar worden gelast. Ook de wasbehandeling aan de binnenzijde worden volgens een gecontroleerde methode aangebracht.

Bij de oplevering van de roeden worden deze vergezeld van een 'Handleiding roede'. Beide roeden 627 en 628 hebben elk een eigen boekwerk. Deze handleidingen zijn per roede een soort samenvatting van stappen van het kwaliteitszorgsysteem. Hieronder wordt in korte beschrijvingen elk deel van deze handleiding beschreven.

Technische gegevens gelaste molenroede: hierin worden de basisgegevens van de roede, zoals roedennummer, lengte, wieksysteem, materiaal en conservering opgetekend.

Ontwerptekeningen: in de ontwerptekeningen is de samenstelling van de roede beschreven, met daarin de diverse platen in lengte en dikte.

Berekeningen molenroede: 'Op een molenroede komen verschillende krachten, o.a. door het eigen

Wiekenfabriek Vaags B.V. wiekenfabriek.nl	WIJENMAKERIJ VAAGS	Broekstraat 48 7122 LC Aalten (NL) +31 (0)86 - 908 95 33 info@vaags.nl
		IBAN: NL16 1808 0360 7121 617 BIC: WVBW33 K.v.K. 09500168
HANDLEIDING MOLENROEDE		
Roedennummer VAAGS: 628		
Productiejaar: 2024		
Ten behoeve van molen: De Volksvriend te Liessel Type: ronde belt molen Functie: korenmolen		
Ondertekend door: <i>P. van Rongen</i> Plaats: <i>Aalten</i> Datum: <i>6-3-2025</i> Handtekening: <i>[Handwritten Signature]</i>		

De Handleiding Molenroede die afgegeven is bij de levering van de roeden voor De Volksvriend in Liessel.

gewicht van de roede inclusief de ophekking, de windbelasting op het geheel en door de draaisnelheid. Bij het vangen van het gevlucht ontstaan er krachten doordat de massa vertraagd wordt. Doordat de massa van het gevlucht ronddraait, verandert de richting van de krachten doorlopend. Daarnaast varieert de windsnelheid voortdurend en is rekening te houden met diverse zeilvoeringen. Doordat het gevlucht met verschillende snelheden door de luchtstroom draait, verandert ook de invalshoek op het wiek-

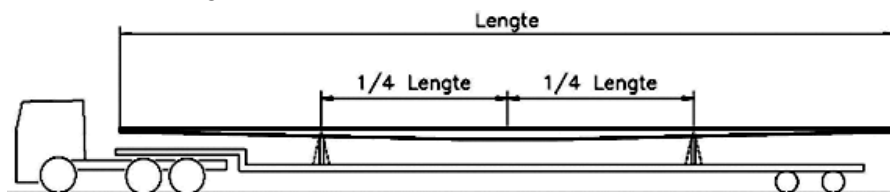
De Volksvriend is een van de jongste molens in Zuidoost Brabant (1903). Hier op een ansichtkaart van vrij kort na de bouw.

profiel. Vlak voor de molenromp zal de wind een lagere snelheid hebben. Het end dat hier passeert, zal dan ook een andere windbelasting onder-vinden. Al deze fac-toren zorgen voor een dynamische belasting in het ma-teriaal'. In dit deel van de handleiding wordt het ontwerp en voorbeeldbereke-ningen gegeven, waarop de maatge-

vingen van de roede zijn gebaseerd.

Gebruikte materialen: in dit deel van de handleiding zijn gegevens opge-nomen om de gebruikte materialen te kunnen traceren naar de leveran-cier. Zowel de inkoop als de ingangscontrole is beschreven. Als bijlage van dit deel zijn de attesten en productbaden opgenomen.

Documentatie laswerk: 'Wiekenmakerij Vaags B.V. is gecertificeerd vol-gens de NEN-EN1090-2:2018. De roeden van de Wiekenmakerij Vaags B.V. worden geproduceerd conform de eisen van de NEN-EN 1090-2 tot en met uitvoeringsklasse EXC 2'.

De 'Handleiding Molenroede' bevat een transportadvies voor de molenbouwer. Bij het vervoer dienen de roeden op de afgebeelde manier ondersteund te zijn om foutieve belasting te voorkomen.

Vaags past een 100% lascontrole toe op de lassen, alle stuikklassen worden daarnaast ultrasoon (ToFD) gecontroleerd.

Inspectie en keuring: alle lassen, zowel stuik als langlassen worden visueel geïnspecteerd. Van elke stuikklas wordt een ToFD onderzoek uitgevoerd. Na productie wordt een meetrapport opgemaakt per roede met bijbehorende toleranties. Ook worden van elke stuikklas de ToFD grafiek opgenomen in de handleiding.

Documentatie conservering: na de productie van de roede wordt deze voorzien van een hoogwaardige conservering. Het oppervlakt wordt eerst handmatig gestraald en voorzien van een 3- laags natlakconservering. Deze conservering bestaat uit een tweecomponenten epoxyprimer (2-laags) en een tweecomponenten acrylpolyurethaan toplaag. Vervolgens wordt de binnenzijde voorzien van een hoogwaardige holle ruimtecoating. Deze coating is een transparant product op basis van wax met roestwerende inhibitoren (stof die de reactiesnelheid van een chemische reactie sterk vertraagt) met water verdringende eigenschappen en een hoog penetrerend vermogen.

Alle productbladen, voorschriften en beschrijvingen zijn opgenomen in de bijlagen. Ook de laagdiktemetingen van de coatings zijn opgenomen.

Advies transport & handling: omdat de roeden door een ander bedrijf, Adriaens Molenbouw, worden opgehekt, zullen de roeden meermalen worden getransporteerd. Als laatste is hiervoor een transportadvies gegeven.

advertentie

WIEKENMAKERIJ
VAAGS
AALTEN
ONTWERP & PRODUCTIE

550+ gelaste roeden	100% NDO lascontrole
45+ geklonken roeden	100% betrouwbaar

www.wiekenmakerij.nl

advertentie

MvLgroep
behoud van hout en steen

Michel & Michon van Lierop

Mijlstraat 39b
5281 LJ
Boxtel
0411 632 647
www.mvlgroep.nl

Peellandse Molenstichting

Bestuur:

Voorzitter: Marc van Deursen, Kerkstraat 33, 5711GT Someren, 0493-495421
Secretaris: JanTielemans, Schutsstraat 22, 5737EW Lieshout, 06 51815 316
Penningmeester: Eugène van Sas, 't Peppelplantsoen 11, 5702DS Helmond, 0682958868
Leden: Hans Kalkhoven, Argostraat 48, 5631JZ Eindhoven, 06 13587634
Mari van Dijk, Lek 58, 5751LT Deurne, 06 13543865
Peter van Rongen, Atalanta 19, 5754DW Deurne, 06-18653805
Geert van Stekelenburg, Hofstraat 26, 5721BB Asten, 0616716543

Molenkalender 2016:

Nationale Molendagen: zaterdag 10 en zondag 11 mei
Excursie Peellandse Molenstichting: zaterdag 24 mei

Meer over molens en mulders in Peelland:

www.peellandsemolenstichting.nl

